ئایا ریفۆرم لەحیزبدا دەکرێت؟.. دکتۆر نووری تاڵەبانی

سالح رەحمان ئەم دیمانەی لەگەڵ قانوونزان و نووسەر و کەسایەتی سەربەخۆ دکتۆر نووری تاڵەبانی سازداوە لەبارەی رێفۆرم لەحیزبدا.

پرسیار: تاچەندە دروستە حیزب دەست وەربداتە کاروباری قانوونیء تەشریعی؟

وەڵام: بەشێوەی گشتی حیزبی سیاسی بۆی هەیە دەست بخاتە ناو کاروباری پەرلەمان لە هەموو روویەکەوە، بەڵام لەڕێگای نوێنەرانی ئەو حیزبە لەناو ئەو دامەزراوەدا، ئەوان نوێنەرایەتی گەل وحیزبەکەیان دەکەن لەڕێگای ئەوەوە چوونەتە ناو پەرلەمان. دەستوەردانی حیزب دەبێ بەپێی قانوون بێت، بەتایبەتی قانوونی هەڵبژاردن و پەیڕەوی ناوخۆی پەرلەمان. بوونی حیزبی سیاسی و کارکردنیان بەشێوەیەکی ئازادانە سیمای دیموکراسیەتە لە حوکمرانیکردن لەو وڵاتە، بۆیە لەوڵاتانی شموولیدا حیزبی سیاسی نییە، یان حیزبی دەسەڵاتە، دەسەڵاتیش لەنێو حیزب و حکومەت لەیەک جیاناکرێنەوە، لەبەر ئەوەی حیزبی سەرکردە سەرپەرشتی هەردوکیان دەکات.

پرسیار: بۆچی حیزبی کوردیء خۆرهەڵات بەماف خۆیانی دەزانن فەرمانداری دەسەڵاتەکانی تر بن، بەتایبەت دەسەڵاتی قانووندانان؟

وەڵام: نەبوونی کەلتووری دیموکراسی وجێگیرنەبوونی پرنسیپی فرەحیزبی وفرەڕایی لەبەشی هەرە زۆری ئەو وڵاتانەدا هۆکاری نەبوون، یان سەرنەکەوتنی ژیانی حیزبایەتییە. لەو وڵاتانەدا حیزبی"سەرەکی"، یان"سەرکردە" سەرچاوەی دەسەڵاتەکانە، ژیانی حیزبایەتی نییە یان رێگاخۆشکەرە بۆ چەسپاندنی بالادەستی حیزبی سەرکردە بەسەر حیزبەکانی دیکەدا. ئەگەر ژیانی حیزبایەتی راستەقینە لە وڵاتێکی دراوسێدا سەری هەڵدابێ، حکومەتە شموولیەکانی دەوروبەری ئەو وڵاتە بەهەموو شێوەیەک هەوڵی لەناوبردنیان داوە، چ بە ڕێگاخۆشکردن بۆ کودەتایەکی سەربازیی، یان بە بەرپاکردنی شەڕی ناوخۆ لەنێو پێکهاتەکانی ئەو وڵاتەدا. لوبنان و سوریای پێش ساڵی 1956 و چەندین وڵاتانی دیکە لە

رۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا چەند نموونەیەکی بەرچاوبوون. بوونی پەرلەمانێکی شەرعی لەڕێگای هەڵبژاردنێکی ئازادەوە هەڵبژێرابێت و توانای دەستنیشانکردنی حکومەتێکی دیموکراسی هەبێت، وڵاتە شموولیەکان بەمەترسیان زانیوە، چونکە لەوڵاتانی خۆیاندا ژیانی حیزبایەتی نییە، یان حیزبی سەرکردە خاوەنی هەموو دەسەڵاتەکانە. لەبەشێک لەو وڵاتانەی بەناو ژیانی حیزبایەتی تێداهەیە، سەرکردەی حیزب رابەرایەتی و کۆنترۆڵی هەتا بیری ئەندامان و لایەنگرانی دەکات، ئەوەش بووەتە هۆی دروستکردنی دەسەڵاتێکی فەرماندەیی لەناو حیزبدا. سەبارەت بە کوردستان لەبەر باری سیاسی و کۆمەڵایەتی تایبەتی و ئەو بارودۆخە چەکدارییەی لەسەرەتاوە دروستبووە بەهۆی سەپاندنی شەری داکۆکیکردن لەخۆ بەسەر گەلەکەماندا، چەند حیزبێکی سیاسی بە دەسەڵاتێکی زۆرەوە پەیدابوون. دامەزراندنی دامەزراوەی شەرعی بە دەسەڵاتێکی تەواوە دەبێتە هۆی کەمبوون، یان کزبوونی دەسەڵاتی ئەو حیزبانەی خۆیان بەحیزبی سەرکردە دەزانن.

پرسیار: دەبێ پەیوەندی نێوان حیزب ء قانوون چۆن ڕێکبخرێت؟

وەڵام: لەهەموو وڵاتێکی دیموکراتیدا پەیوەندی نێوان حیزب و قانووندا پێویستە بەپێی دەستوور و قانوون رێکبخرێت، بە مەرجێک دەستوور و قانوون لە ڕێگایەکی شەرعییەوە پەسەندکرابن. لەعێراقی سەردەمی حوکمی بەعس دەستوور و قانوون هەبوون، بەڵام بەئارەزووی “حیزبی سەرکردە” داڕێژرابوون، بەشی هەرە زۆری دەسەڵاتەکانی قانووندانان و راپەڕاندن و هەتا دادوەریش بە “ئەنجومەنی سەرکردایەتی شۆرش” درابوون، کە لەژێر دەسەڵاتی حیزبی “سەرکردە”بوون. بەداخەوە ڕووخانی رژێمی بەعس نەبووە هۆی نەمانی ئەو کەلتوورە کە تائێستاش لەژێر رووەوە کاری پێدەکرێت. بەشی زۆری حیزبە سیاسیەکانی عێراق و کوردستان نەیانتوانیوە لەو کەلتوورە دووربکەونەوە وخۆ دەربازبکەن. لەپاش ڕووخانی بەعس وپەسەندکردنی دەستووری عێراق قانوونێکی تایبەت بە ڕێکخستنی ژیانی حیزبایەتی دانەنرا، لە کوردستان دەستوور نییە، بەڵام قانوونێک بۆ ڕێکخستنی ژیانی حیزبایەتی هەیە کە کەموکوری زۆری تێدایە.

پرسیار: ئەو هێڵە سوورانە چین کە دەبێت حیزب خۆیان ڕا بەدووربگرێت بەرامبەر قانوون؟

وەڵام: هێڵی سوور هەر دەستوورو قانوونە، حیزب ئەگەر دەسەڵاتدار بێت، یان بەشێک بێت لە ئۆپۆزسیۆن، پێویستە بەپێی قانوون

ئەرکەکانی سەرشانی ئەنجامبدات، بەو شێوەی لە دەستوور و قانوون و بنەماکانی دیموکراسیەت دیاری کردوون. گەیشتن بە دەسەڵات لە ڕێگای سەندوقی دەنگدانەوە بەو شێوەی لە قانوون دیاریکراوە مەرجی سەرەکیە بۆ سەرکەوتنی ژیانی حیزبایەتی، ئەوەش لە وڵاتێکدا کە کەلتووری دیموکراسی و فرەحیزبی تێدا جێگیربووبێت، ئەوەش بەرۆژو دوو رۆژ پەیدانابێت.

پرسیار: بۆچی لە وڵاتانی پێشکەوتوودا کەسە سەرەکی و پسپۆڕەکانی حیزب دەچنە ناو پەرلەمان ء لایەنی تەشریعی، بەڵام لە وڵاتانی دواکەوتوودا سەرکردەکان ئامادەنیین بەو شێوەیە کاربکەن؟

وەڵام: ئێستاش کەلتووری بەعس لای ئێمە باوە، سەرکردەکانی حیزب خۆیان لە پەرلەمان بە گەورەتر دەزانن، لەکاتێکدا ئەو خاوەنی دەسەڵاتی قانووندانە، کە لە هەموو دەسەڵاتێکی تر گەورەترە، پەرلەمان چاودێری کارەکانی حکومەت دەکات و دەتوانێت لێپێچینەوە لەگەڵ سەرۆکی حکومەت و وئەندامانی بکات، بەڵام ئایا پەرلەمانی کوردستان توانیویەتی ئەو ئەرکەی سەرشانی جێبەجێ بکات؟ لێتان ناشارمەوە شەخسی خۆم کە سەر بەهیچ لایەنێکی سیاسی نیم، چەندین جار دۆستەکانم گلەییان لەبوونم لەناو ئەو پەرلەمانە بێ دەسەڵاتە لێ دەکردم. ئەوان رەخنەیان لەو واقیعە تاڵە دەگرت کە پەرلەمانی کوردستان تێیدابوو بەهۆی دەستێوەردانی حیزبە دەسەڵاتدارەکانەوە لە کارەکانی پەرلەمان. بریارە گرنگەکان سەرەتا لەلایەن هەردوو مەکتەبی سیاسییەوە یەکلایی دەکرانەوە، ئەوجا دەخرانە بەردەم پەرلەمان بۆ پەسەندکردنیان. ئەو واقیعە کەس ناتوانێت نکوڵی لێ بکات، بۆنموونە گەر تەماشای ئەو بەیاننامانەی پاش کۆبوونەوەکانی مەکتەبی سیاسی هەردوو حیزبی سەرەکی بکەین، دەبینین ئەو بریارانە لەوێ یەکلایی دەکرێنەوە، کەدەبوو لانی کەم لەرووی شەکلییەوە بەوجۆرە نەبێت.

پرسیار: چارەسەری ئەو گرفتە چۆن دەکرێت؟

وەڵام: پێشتر وەڵامی ئەم پرسیارەم داوەتەوە، دەبوو دەستوور و قانوون چارەسەری ئەو گرفتانە بکەن، ئەگەر کاریان پێ بکرێت.

پرسیار: ئایا ئەگەر حیزب دەست لەدەستوەردانە کاروباری قانووندانان ء دەسەڵاتی تەشریعی هەڵبگرێت، بارودۆخەکە بەرەو باشبوون دەڕوات؟

وەڵام: بەگومان دەستهەڵگرتنی حیزبە دەسەڵاتدارەکان لە دەستوەردانی ناقانوونی لەکاروباری پەرلەمان دەبێتە هۆی باشبوونی کارەکانی پەرلەمان، بەمەرجێک کەسانی لێزان و شارەزا و رابوردووپاک ئەندامی ئەو پەرلەمانە بن. سەرکردەکانی حیزبە دەسەڵاتدارەکانی کوردستان ئاگاداری ئەو واقیعەن، نەدبوو لە خولی دووەمی پەرلەمان بەو جۆرە بێت.

پرسیار: چۆن دەتوانرێت ڕێگە لە حیزب بگیرێت، خۆی بەسەروەری هەموو دەسەڵاتەکانی تر بزانێت؟

وەڵام: دانانی قانوونێکی شەفاف بۆ رێکخستنی کاروباری حیزبایەتی لەهەموو رووێکەوە، بەتایبەتی دیاریکردنی سەرچاوەی دارایییان، لەسەر بنەمای رێزگرتن لە پرنسیپەکانی دیموکراسیەت ورێگانەدان بەدەستوەردانی ناقانوونی لەکاروباری دامەزراوە و دەزگاکانی حکومەتی رێگە لەحیزب دەگرێت خۆی بەسەروەری هەموو دەسەڵاتەکان بزانێت. لەکۆبوونەوەیەکی داخراوی پەرلەمانی هەرێم لە خولی دووەمدا راشکاوانە وتم دوو هۆی سەرەکی هانیاندام بێهاتنە ناو پەرلەمان، یەکەمیان کارکردن بۆ پەسەندکردنی پرۆژەی دەستووری هەرێمی کوردستان کە لە ساڵی 1992ەوە خەریکی ئامادەکردنی بووم، بەڵام لەسەر بنەمایەکی راست ودروست، دووەمیان هاوکاریکردنی پەرلەمان و لیژنەی قانوونی بۆ گۆرینی ئەو قانوونانەی لەسەر دەمی رژێمی بەعس دانراون وئێستاش کاریان پێ دەکرێت. بۆ ئەنجامدانی ئەو دوو کارە گرنگە، لەکەسپ بەولاوە هیچی ترم نەدەبینی، بۆیە لەسەرەتای تەمووزی 2008دا بەناچاریی داوای دەست لەکارکێشانەوەم لەهەردوو لیژنەی قانوونی ودەستووری کرد، بەشێک لەهۆکارەکانی دەست لەکارکێشانەوەم لەو دوو لیژنەیە لە یاداشتی دەست لەکارکێشانەوەم روونکردووەتەوە. کاتێ داواکاریەکەم خرایە بەردەم پەرلەمان بۆ پەسەندکردنی، سەرەتا بەشی هەرە زۆری پەرلەمانتاران نەیاندەویست قبووڵی بکەن، بەڵام تکام لێکردن پەسەندی بکەن بۆیە بە زۆرینەیەکی کەم پەسەندکرا.